

Over *Dit zijn de namen* van Tommy Wieringa

Dit zijn de namen: deze roman gaat over de zoektocht naar een beter leven. Is dat betere leven te vinden en waar dan? Buiten je, in jezelf - of beide? Als je de roman gelezen hebt, weet je het nog niet. Een spoor van menselijke mislukking trekt aan de lezer voorbij - geweld, moord en doodslag, corruptie, een samenleving in ontbinding. En tegelijk parallel daarmee, het verlangen naar bevrijding - het woord in de roman is 'verlossing', en dat vormt een trits met 'geloof' en 'religie'. De suggestie luidt: de oorsprong van een geloof, een religie gaat terug op het verlangen naar het goede leven in een 'verte-landschap', waar geen problemen zijn.

Pontus Beg is politiecommissaris in Michailopol, een fictieve stad in Oost-Europa, na de val van de Sovjet-Unie - 'de instorting van het imperium'. De stad waar hij woont, is in de greep van corruptie en armoede. Pontus Beg profiteert flink mee, af en toe past hij meedogenloos geweld toe, maar hij troost zich intussen met de gedachte dat hij een garantie is voor een zekere stabiliteit. 'Hij, Pontus Beg, verdedigt het recht op een ongestoord leven in het midden zo goed en zo kwaad als dat gaat. De wereld is gek, de mensen jagen gewetenloos hun eigen belang na, alleen het midden biedt een garantie voor een minimum aan rust en orde.'

Maar toch, Pontus Beg mist iets in zijn leven. Hij merkt dat aan zijn linkervoet: die wordt niet meer warm. In zijn onderrug is een zenuw beknelde geraakt, waardoor zijn linkervoet niet goed doorbloed is. Hij voelt zich oud op zijn drieënvijftigste. Hij denkt terug aan vroeger, aan zijn gestorven moeder. Hij herinnert zich een Joods liedje dat zijn moeder altijd zong. Hij ontmoet de laatste Jood van Michailopol, rabbijn Zalman Eder, en wil van hem de betekenis van dat liedje horen.

Beg begint zich af te vragen of zijn moeder een Jodin was en dus of hij zelf een Jood is. Hij gaat op zoek naar aanwijzingen uit het verleden en in de leer bij de rabbijn. Hij wil zijn oude ziel afleggen en een nieuwe ziel ontvangen - een beter leven, gereinigd van alle onvolkomenheden die zijn huidige bestaan een zekere treurigheid verlenen.

Dit is de eerste verhaallijn. Er is nog een tweede in deze roman. Over zeven ontheemden, vluchtelingen, gelukzoekers, 'vooruitgeschoven posten van hun familie', die toevallig in elkaars gezelschap zijn beland. 'Allemaal waren ze alleen op weg gegaan, toeval had ze bij elkaar gebracht, niemand was verantwoordelijk voor een ander.' En dat blijkt ook. Hun helletocht door de steppe is een zaak van overleven, ieder voor zich, enige vorm van onderlinge solidariteit ontbreekt. De groep heeft de trekken van het 'schooiersvolk' of 'samenraapsel', waarover het boek Numeri vertelt (11:4): het 'vreemde volk' dat met de kinderen van Israël uittrok uit Egypte (Exodus 12:38), en dat het uittochtvolk ertoe aanzet in opstand te komen: 'Wie zal ons vlees te eten geven?'

Die tocht van de zeven leidt maandenlang nergens heen. Een mensensmokkelaar had hen op een vrachtwagen gezet, de grens over. Daarna moesten ze te voet verder. 'De chauffeur had ze de richting gewezen die ze moesten gaan, steeds naar het westen. Twee, drie uur verderop wachtte ze de bewoonde wereld. Langs de wegen waren controles, wegversperringen, het was beter om te voet aan te komen en zich dan te verspreiden door de stad.'

Ze gaan op weg en komen nergens aan, alsof ze zich in cirkels voortbewegen. Ze hebben niets, behalve de kleren aan hun lijf. *Geen huis. Een tent nog niet eens.* 'De steppe was een herhaling, een stompzinnig repeterende melodie; ze matte hen af en putte hen uit, ze nam elke dag een stukje meer van ze, tot ze hen allemaal vermalen zou hebben.' Als ik dit lees, denk ik aan de bootvluchtelingen die vertrekken uit Noord-Afrika en ten slotte aanspoelen op de kust van Tunesië of Libië.

Dit zijn de namen. Maar ze dragen geen namen, die zeven, op een na. Ze worden aangeduid als de jongen, de vrouw, de stroper, de lange man, de man uit Achsjabad, de Ethiopiër. Een dus uit Afrika. Omdat hij anders is, de Ethiopiër, wordt hij gevreesd. Beschikt hij over magische krachten, speelt hij met hun levens, vormt hij geen bedreiging voor de anderen, moet hij niet worden gedood? 'Slechter en slechter was het ze gegaan. Almaar beter was het hem gegaan. Ze zagen het helder voor zich, de cirkel van toverkracht. De zwarte trok hem langzaam dicht, als een net.'

De enige met een naam, Vitaly, krijgt een zweer op zijn bovenarm: 'een diepe, lekkende wond', die plotseling ontstaan is. 'Op de plek van de zweer heeft de zwarte hem een paar dagen geleden aangeraakt.' Zo wordt Vitaly een melaatse door de toverkracht van de Ethiopiër. Nu moet hij echt dood. We hebben horen voorlezen dat de jongen Afrika, de Ethiopiër, dood aantreft. Maar wie heeft hem vermoord? 'Een van hen had hem de schedel ingeslagen. De anderen stelden zich voor hoe dat was gebeurd. Hoe hij op de buitenkant van zijn voeten door het gras sloop om geen gerucht te maken, de steen in zijn hand, zijn arm ophief.' En dan, nieuwe alinea: 'Zich opofferde. Hen verlost.'

Om het nog luguberder te maken: na de dood van de Ethiopiër wordt zijn hoofd gescheiden van zijn torso en megedragen als een talisman. Zijn dood is hun leven, hun verlossing, menen zij. Niet een van hen heeft hem gedood, *allen* hebben hem om het leven gebracht. En dan gebeurt er iets met dit toevallige samenraapsel van mensen. Ze groeien toe naar elkaar, rond een nieuw geloof, een nieuwe religie - een cultus met het hoofd van de Ethiopiër als sacraal middelpunt. De jongen krijgt dromen. De vrouw kan ze verklaren. Ze verleggen hun koers van het westen naar het zuiden. Het hoofd is hun gids. Vitaly, de vitale, de levende, hogepriester van de nieuwe gemeente, draagt het in zijn ransel.

En dan lezen we: 'Ze waren met te weinig, en het was er de tijd niet naar, maar in een vroegere eeuw had het kunnen gebeuren, iets nieuws, een heilig mysterie; bloed, boete, verlossing.' Niet zonder ironie opgeschreven, dunkt mij. De associaties dringen zich op. We horen echo's van het vertoog over de zondebok, die het kwaad wegdraagt; en over het verzoenend sterven van de martelaar. Wel heel oude voorstellingen in een roman uit 2012. En niet van hoogst bedenkelijke kanten ontbloomt, als zij tot opperste waarheid worden verheven: een moet sterven opdat velen zullen leven. Moet een religie, welke ook, worden gevestigd in moord?

Ze zijn nog met vijf als ze Michailopol bereiken, als 'on-doden', aan het eind van hun krachten. Ze worden opgepakt en belanden in de cel van politiecommissaris Pontus Beg, de nieuwbakken Jood. Ze droegen in hun schamele bagage een hoofd mee - niet het hele lichaam, dat was te zwaar geweest - en dus is er een moord gepleegd. Wie is de dader? Daar, in het revier, ondervraagd door Pontus Beg, hervinden zij hun namen, ze worden weer iemand, langzaamaan herkenbare mensen.

Pontus Beg gaat hun reis vol ontberingen vergelijken met het bijbelse uittocht- en woestijnverhaal. 'Was het niet ironisch, zei hij, dat hem juist nu, nu hij zijn eerste schreden richting de Eeuwige had gezet, zoiets overkwam: een groep mensen die in zekere zin de reis van de woestijn generatie had herbeleefd met niets boven zich dan de lege hemel. Zij waren de armoede en de onderdrukking ontvlucht, de woestijn generatie was aan de Egyptische slavernij ontkomen. Anders, onvergelijkbaar, en toch hetzelfde.'

Ze waren ergens over de grens gezet - dachten ze. De jongen had vanuit de vrachtwagen de grenswachters gezien - dacht hij. 'Er was helemaal nooit een grens! Er was alleen maar het product van een boosaardige verbeelding: een kopie van een grens, een nagebootste grens. Een grens door mensenhandelaren nagebouwd.' De steppegangers zijn dus bedrogen door de mensensmokkelaars. Dat is wat mensensmokkelaars doen: geld incasseren, enkel om er zelf beter van te worden. Zo is de wereld waarin wij leven, zo onbarmhartig en onherbergzaam.

Pontus Beg intussen is wel een grens overgestoken: van de oude ziel naar de nieuwe ziel. Tegelijk stuit hij op een nieuwe grens: die rond de Thora (de bekende 'haag' of 'omheining' rondom de Thora). De Thora stelt grenzen aan de menselijke vrijheid. De Thora beteugelt de menselijke teugelloosheid: benoemt het kwaad, deelt sancties uit.

'Misdad én straf. De misdaad wordt afgebeeld zodat de Eeuwige zijn strafmaat kan bepalen. Via de misdaad legt Hij zijn wetten op. Zonder het kwaad kunnen we het goede niet kennen.' Dat zegt rabbijn Zalman Eder, als representant en leraar van zijn Joodse traditie. De roman, de teneur van de roman, plaatst hier wel vraagtekens bij. Een zeer oude traditie als die van het Jodendom wordt geëerbiedigd, maar of zij haar zeggingskracht zal behouden - die vraag laat zich vooralsnog niet beantwoorden. Voor het christendom, ook voor de verlichte manifestaties daarvan, is dat niet anders.

Pontus. Die naam betekent 'brug'. Aan het eind van de roman wordt hij zijn naam. Hij gunt die jongen uit de steppe een nieuw begin in Israël. Hij wil een bruggenhoofd zijn naar het land van belofte, de jongen de grens over helpen. Of de jongen - inmiddels gezegend met een naam: Saïd Mirza. Of de jongen Saïd ooit in Israël is aangekomen - of is er geen land van belofte, waar mensen zonder problemen hun bestaan vorm geven?

Wat is dat voor leven, dat in deze roman wordt getekend? Wat heeft het mensen te bieden? Mensen zijn al te dikwijls ontheemd, op zoek naar geluk, maar zonder uitzicht. Dit staat dicht op de realiteit van nu. De bootvluchtelingen, de mensen in Homs, die dreigen te sterven van de honger. Kunnen wij ons eigen verhaal - onze geschiedenis van slagen en mislukken - daar tegenaan leggen? Moeilijk. Hoe kunnen mensen op één, kleine planeet, ons aller moeder aarde, zulke verschillende levens leiden - zo onvoorstelbaar diep de kloof tussen hen die het redelijk tot zeer goed hebben, en hen die elke dag moeten zien te overleven.

Verlossing? Bevrijding? Heb je daartoe een geloof nodig, een religie? Maar welk geloof, welke religie? Misschien toch die van die ene naam, hoog boven alle namen, die ons gebiedt er te zijn voor elkaar, op hoop van zegen. 'Ik zal er zijn zoals ik ben.' Ik zal er zijn voor jou. Een goed en gaaf mens worden, zuiver, daar draait het om, iemand die de taal van het leed verstaat en daar een woord tegenover stelt - geen greep naar de macht, geen onderwerping, geen mensen verkopen, maar een woord spreken als een zachte kracht die troost en geneest.

Die op hun tronen tieren voort, / die in hun graven zwijgen. / Op onze lippen ligt een woord / dat klank en stem zal krijgen.

In de hoop op een beter leven, een nieuwe wereld, toch, tegen alle feiten in.

Zeg 'amen'. Zo moge het zijn.